

Úvod

Vladimír Havlík a Tomáš Hříbek

Pojem evoluce se stal nepochybně jedním z centrálních pojmů soudobé vědy a filosofie. Nemáme na mysli spekulativní pojem, že svět (život, lidstvo) se (v nějakém smyslu) vyvíjí, který ve svých metafyzických systémech v různých podobách artikulovali filosofové jako Hegel, Bergson či Whitehead. Míjíme pojem „vývoje uzpůsobením“ (*descent with modification*), vzešlý z empirických objevů Charlese Darwina a Alfreda Russella Wallace. A tento darwinistický pojem evoluce funguje nejen jako fundament celé stavby věd o životě, ale také jako jejich univerzální explanační nástroj. Vysvětluje bohatství jevových biologických forem, jejich neobvyklou mnohotvárnost, stejně jako jejich vzájemnou a zdánlivě „promyšlenou“ závislost a zřetězenost. Pojem evoluce tak představuje unifikační nástroj vědy, jež je schopen sjednotit nebývalou rozmanitost přírodních jevů na základě jednoduchého a opakujícího se vzoru či zákona. V tomto smyslu může být porovnán s obdobnými unifikačními pojmy jiných přírodních věd, například s gravitací, díky níž se Newtonovi podařilo sjednotit rozmanitost pohybů, oběhy planet počínaje a šikmým vrhem a pádem těles konče.

Avšak pojem evoluce nesehrává tuto ústřední roli jen v biologických vědách. Kromě blízkých oborů, jako je biogeografie, paleontologie, morfologie, embryologie, geologie a ekologie, se prostřednic-

tvím biologických věd jedná i o vzdálenější obory, jako je chemie a fyzika (v hraničních oblastech biochemie a biofyziky), které se o pojem evoluce opírají a berou ho minimálně jako explicitně nevyjádřený předpoklad. Ve společenských vědách začíná evoluce hrát důležitou roli prostřednictvím úvah o formování kultury v rámci sociobiologie a nověji evoluční psychologie. V tomto kontextu se objevují výzkumy procesů jak kulturního přenosu, tak i adaptivity kultury.

Také vývoj filosofického myšlení poslední doby, od Poppera přes Quinea až do současnosti, se přiklání k naturalismu, a konkrétně evolučnímu naturalismu. Evoluční epistemologie reprezentuje hlavní proud filosofického studia poznání. Podobně ústřední roli hrají evoluční úvahy v teoriích vědomí a mysli. A morální filosofové doufají, že apel k evoluční historii pomůže pochopit etiku jako přirozený fenomén, a možná ji dokonce jaksi zdůvodnit.

V naší knize bychom rádi zmapovali hlavní témata filosofických diskusí o pojmu evoluce a zdůraznili nejnovější směry, jimiž se filosofické úvahy o evoluci ubírají.

Knihy sestává ze tří tematických částí. Obsahem první části – *Věda* – je vyjasnění vědeckého statusu darwinistické teorie evoluce. Tomáš Hříbek se v první kapitole soustřeďuje na kritiky současné neodarwinistické syntézy ze strany různých forem kreacionismu – počínaje starším, tzv. „vědeckým kreacionismem“ (Duane Gish) přes současnou módu teorie „inteligentního plánu“ (William Dembski, Michael Behe) až po subtilnější formy kreacionismu v rámci katolického myšlení. Hříbek vychází z předpokladu, že kreacionismus je sice vědecky bezcenný, avšak filosoficky instruktivní, protože konfrontace s ním vede k precizaci otázek o povaze vědecké teorie, vztahu vědy a náboženství či o ontologických závazcích vědy. Ukazuje, že kreacionisté obvykle nejen postrádají empirickou oporu pro svá tvrzení, ale jsou i nekonzistentní. Ve skutečnosti naprosto selhávají jako možná alternativa standardní vědecké teorie, za kterou se neoprávněně prohlašují. Takový závěr bohužel neplatí pouze pro většinu amatérských stoupců klasického kreacionismu, ale i pro ty vědce, kteří se hlásí k teorii „inteligentní-

ho plánu“. Hříbek se shoduje s těmi autory, kteří se domnívají, že vědu a kreacionismus lze od sebe odlišit, přestože není k dispozici nějaké ostré kritérium vědeckosti (Philip Kitcher). Na pozadí těchto diskusí Hříbek navrhuje, že věda implikuje naturalistickou metafyziku. Tato metafyzika vylučuje existenci nadpřirozených jevů. Na druhé straně však naturalismus neimplikuje materialismus (neboli fyzikalismus); jinými slovy, z naturalistického závazku neplyne, že všechny přirozené stavy a vlastnosti jsou nutně fyzické stavy či vlastnosti.

Jestliže první kapitola je obranou evoluční biologie takříkajíc *zvnějšku*, ve druhé kapitole její autor, Vladimír Havlík, analyzuje základy darwinistické vědy *zevnitř* této disciplíny. Kapitola je příkladem naturalistické filosofie v praxi, neboť aplikuje konceptuální nástroje filosofie za účelem vyjasnění a prohloubení fundamentálních pojmů konkrétní vědy – evoluční biologie: samotného pojmu evoluce a evolučních principů. Havlík má za to, že evoluční proces není omezen pouze na organický svět biologických bytostí, ale že biologická evoluce je pouze jedním speciálním případem (instancí) univerzálního evolučního mechanismu, který nastane vždy a všude tam, kde jsou pro něj splněny předpoklady. V souladu s tímto názorem se snaží navrhnout co nejobecnější formu univerzálního evolučního mechanismu, která by vyhovovala všem známým i dosud neznámým instancím evoluce. Východisko pro formulaci těchto obecných principů nachází v koncepci obecné evoluční změny (Donald Campbell), v pokusech o axiomatizaci Darwinovy evoluční teorie (Mary B. Williamsová) a jejích obecných principů (Philip Kitcher), v koncepci univerzálního darwinismu (Richard Dawkins, Daniel Dennett, Henry Plotkin) a v ideji obecné formy selekčních procesů (David Hull). Formulace dostatečně univerzálních principů evoluce vyžaduje diskusi dílčích otázek jednotlivých koncepcí, včetně analýzy základních termínů a distinkcí, jako jsou *genotyp* vs. *fenotyp*, *replikátor* vs. *vehikl*, *replikátor* vs. *interaktor*, základních prvků evolučního procesu a otázek základních jednotek výběru. Havlík dochází k závěru, že pro adekvátní formulaci univerzálních principů je nutné zmírnit Dawkinsův genocentrismus a připustit, že i na

jiných úrovních skutečnosti (nejen biologické) můžeme odhalit různě komplexní entity, jež vystupují v roli replikátoru, a stávají se tak základní entitou této úrovně evolučního procesu jako jedné z mnoha instancí obecného evolučního mechanismu.

Třetí a čtvrtá kapitola spadají do tematické části *Mysl a morálka*, jejímž předmětem jsou současné aplikace darwinismu ve filosofii mysli a etice. Juraj Hvorecký ve své kapitole kriticky rozebírá několik pokusů o využití evolučních přístupů pro naturalizaci intencionálního či sémantického obsahu. Hvorecký uvádí tyto teorie jako součást širšího programu naturalizace mysli – tj. jejího neproblematického začlenění do fyzického světa. Konkrétně se věnuje třem pokusům o naturalizaci obsahu: teorii sémantiky kauzálních rolí Neda Blocka; teorii asymetrické závislosti Jerryho Fodora; a konečně teleosémantické teorii, jež je právě pokusem o aplikaci darwinismu na filosofii mysli a jejíž varianty vypracovali Daniel Dennett, Ruth Millikanová a David Papineau. První dva naturalistické programy tvoří nutný předpoklad, na jehož základě můžeme porozumět snahám posledně jmenovaných tří filosofů. Společným rysem teleosémantických teorií je, že identifikují mentální obsah z hlediska evoluční historie psychologického subjektu: chceme-li zjistit, o čem jsou pojmy daného subjektu, musíme se podívat na jejich selekční historii, jejíž součástí je v každém případě role, jakou tyto pojmy hrály v životech nesčíslných generací předků daného subjektu. Ve srovnání s předchozími dvěma teoriemi tak můžeme vidět klady i zápory teleosémantických teorií. Pokud jde o zápory, Hvorecký má za to, že sémantika mysli, která se opírá o darwinistickou historii, příliš zdůrazňuje konsekvence obsahu na úkor kauzálních spojení s objektem, který mentální stav reprezentuje.

Problém naturalizace se v jiné podobě vynořuje v evoluční etice. Tomuto tématu se věnuje Tomáš Hříbek ve čtvrté kapitole. Vycházíme-li z předpokladu evolučního původu člověka včetně jeho psychologických a behaviorálních dispozic, pak se zdá, že i morálka musí mít evoluční původ. Budeme-li považovat za jádro morálního chování altruismus – schopnost vzdát se jistých výhod ve prospěch druhých jednotlivců –, pak se ovšem zdá, že altruismus nemohl

vzniknout prostřednictvím přírodního výběru. V tomto procesu jde přece o přežití zdatnějšího, takže ohledy na druhé vedou k omezení vlastní zdatnosti, a jsou tudíž evolučně kontraproduktivní. Původ morálky by v tom případě byl nezduvodnitelný, nebo bychom jí museli přiznat nějakou nadpřirozenou garanci. Hříbek se snaží ukázat, že takový závěr je unáhlený. V oblasti evoluční etiky lze ve skutečnosti rozlišit tři oblasti zkoumání. Nejstarší je zřejmě preskriptivní projekt, který z (často pochybných) představ o charakteru evolučního procesu vyvozuje normativní závěry. Viktoriánští myslitelé jako Herbert Spencer jsou více než sám Darwin na vině špatné pověsti, kterou darwinismus jakožto preskriptivní teorie dosud trpí. Ačkoli má tento projekt dosud své stoupence, více pozornosti je věnováno jednak deskriptivní evoluční etice – která je pokusem ukázat, že altruismus skutečně mohl vzejít prostřednictvím přírodního výběru –, jednak evoluční metaetice – v níž jde o otázku, zda evoluční původ staví morálku na pevný základ, či ji naopak podkopává. Hříbek se zde kloní k názoru, že ani závěr, že darwinismus podporuje jistý druh morálního antirealismu (Richard Joyce), neohrožuje objektivitu morálních závazků.

Poslední, třetí část knihy – *Poznání* – obsahuje dvě kapitoly o evoluční epistemologii. Jiří Nosek, autor páté kapitoly, rozebírá relativní výhody a nevýhody transcendentální teorie poznání a evoluční teorie poznání. Přestože se hlásí k pojetí poznání jako procesu odehrávajícímu se v přírodním světě, odmítá silnější verzi naturalismu, kterou ve svých kapitolách obhajují například Hříbek s Hvoreckým. Nosek se snaží zajistit tradičnější, transcendentální epistemologii místo vedle naturalistické, evoluční epistemologie. Nosek podrobněji rozebírá příspěvky několika stoupců evoluční epistemologie, zvláště Gerharda Vollmera, Nicholase Reschera a Michaela Ruse. Zatímco podle Ruse je Kantovo myšlení protichůdné Darwinovu, takže v evoluční teorii poznání není pro otázky transcendentální teorie místa, Vollmerova verze evoluční epistemologie více méně přebírá rozvrh a otázky Kantovy teorie – zvláště problém objektivitý našeho poznání světa. Tato objektivita je zajištěna faktem,

že naše epistemické vlohy jsou adaptací: pokud by naše poznání světa nebylo více méně adekvátní, naši předkové by stěží přežili a zanechali potomstvo. Konečně, Rescher nabízí naturalizovaný transcendentální argument, v němž se z vlastností našich kognitivních procedur usuzuje na vlastnosti světa. Nosek poté argumentuje, že Kantova transcendentální teorie poznání hraje odlišnou roli než evoluční teorie poznání, která je interdisciplinární teorií, vycházející z poznatků a metod různých (přírodních) věd. Nosek zvláště odmítá pokusy o naturalizaci transcendentálních pojmů apriority a aposteriority v rámci evoluční teorie poznání a domnívá se, že sjednocení biologie a epistemologie prostřednictvím uvedených pojmů nevede k řešení skutečných problémů teorie poznání. Soustřeďuje se na vlastnosti, které vymezují použití transcendentálního argumentu vzhledem k evoluční teorii: na jeho funkčnost, platnost, normativitu, kruhovost a signifikantnost. Role transcendentální argumentace spočívá v explikaci, role evoluční teorie poznání v explanaci.

Zuzana Parusniková se v poslední, šesté kapitole věnuje tématu evoluční perspektivy rozvoje vědění, zvláště jak je rozpracoval Karl Popper ve své darwinistické koncepci epistemologie. Popper otevřel nový směr bádání, vytyčil zásadní témata a hypotézy o vnitřní propojenosti biologické a kognitivní evoluce a podnítl filosoficky nosnou a dlouhotrvající diskusi o darwinistickém charakteru vývoje poznání. V souladu s jeho vlastní výzvou ke kritičnosti ale Parusniková upozorňuje na problematické stránky Popperovy koncepce, zvláště na jeho tendenci stírat rozdíly mezi organickou evolucí a evolucí vědění. Ačkoli si Popper byl těchto rozdílů vědom, snažil se je propojit zprostředkujícím pojmem chování v souvislosti se svou koncepcí tří světů – fyzickým, mentálním a ideovým. Popperův model však neřeší různé problematické aspekty evoluce vědění a kromě toho lze v jeho koncepci evoluční epistemologie najít i zásadní vnitřní rozpor: podle Popperova pojetí pokroku by mělo docházet k posilování a dokonce internalizaci kritiky na úkor dogmatismu, avšak v jeho výkladu zůstává dogmatismus mocnou instinktivní silou. Popperovi se tak pravděpodobně nepodařilo

vyjasnit zmíněné otázky dostatečným způsobem tak, aby se nestaly oprávněným terčem kritiky jeho evoluční koncepce vývoje vědění.

V závěru stojí za to zmínit, že témata, která jsme v naší knize zpracovali, představují jen omezený výsek současného filosofování ovlivněného evolučním myšlením. Autoři jednotlivých kapitol mezi sebou navíc nemusí souhlasit ve všech diskutovaných otázkách – ať už jde o možnost „univerzálního darwinismu“, naděje na demarkaci mezi darwinistickou vědou a kreacionistickou pavědou, schůdnost naturalistického, speciálně teleologického, projektu ve filosofii myslí nebo konkrétní podoby evoluční či darwinistické epistemologie. Shodujeme se však, že žijeme v době, kdy evoluční – a zvláště darwinistická – řešení problémů začínají převažovat jak v přírodních, tak společenských vědách, takže můžeme hovořit o ustavování nového paradigmatu v Kuhnově slova smyslu. Je jisté, že proces prosazování evolučních způsobů myšlení má v různých oborech různou dynamiku a že lze dosud objevit obory, které jsou evoluční perspektivou poznamenány minimálně. To ale není rozhodující. Za podstatné považujeme, že se původní formulace evoluční teorie v oblasti biologie stala příkladem pro řešení problémů v navazujících oblastech. Navíc evoluční hledisko významně zasáhlo nejen soudobou vědu, ale i její filosofickou reflexi, což jsme usilovali ukázat v naší knize.

Ještě poznámka k překladům z cizojazyčné literatury, které se v následujících kapitolách objevují: pokud není uvedeno jinak, všechny překlady, použité v dané kapitole, jsou dílem autora kapitoly. V případě, že existují oficiální české překlady, citujeme z nich a úplnou bibliografickou informaci včetně jmen překladatelů uvádíme v seznamu literatury na konci knihy. Důležitá díla identifikujeme nejen rokem vydání českého překladu (kulaté závorky), ale i rokem prvního vydání v původním jazyce (hranaté závorky).¹

---

¹ Vzápětí musíme učinit výjimku z tohoto pravidla. Tvoří ji – kuriózně – dílo nezákladnější, Darwinova kniha *O vzniku druhů přírodním výběrem*, jejíž první vydání vyšlo již v roce 1859, avšak český překlad z roku 2007 byl pořízen podle šestého anglického vydání z roku 1872.